

20. **Полищук А.** Ввоз и ныне там. Украина и Россия могут поставить точку в торговых конфликтах / А. Полищук // Известия в Украине. – 2012. – 28 сентября. – С. 1-2.
21. **Путин В.** Проектная мощность / В. Путин // Известия в Украине. – 2011. – 5 октября. – С. 4.
22. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992-2010 років. Додаток // Українське суспільство 1992-2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2010. – С. 482-625.
23. **Сидорук Т.** Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства / . – Львів: ПАІС, 2012. – 444 с.
24. **Сирук М.** Ооновские инициативы В. Януковича / М. Сирук // День. – 2012. – 28-29 сентября. – С. 3.
25. **Сівець М.** Резолюція Європарламенту з українського питання / М. Сівець // День. – 2011. – 24-25 червня. – С. 2.
26. **Сколотяный Ю.** Валерий Пятницкий: «Мы – часть международного торгового пространства и отсекаем себя от него не собираемся» / Ю. Сколотяный // Зеркало недели. – 2012. – 29 сентября-5 октября. – С. 1,7.
27. **Чалий В.** Інтерв'ю в рамках аналітичної публікації «Імперія хоче їсти» / В. Чалий // День. – 2012. – 17-18 серпня. – С. 4.
28. **Шептицький А.** Інтерв'ю в рамках аналітичної публікації «Імперія хоче їсти» / А. Шептицький // День. – 2012. – 17-18 серпня. – С. 5.
29. **Шестакова К.** Євроінтеграція України очима експертів / К. Шестакова // Український журнал. – 2012. – №4. – С. 10-11.
30. **Шіммельфенніг Ф.** Європеїзація Центральної та Східної Європи / Ф. Шіммельфенніг, У. Зедельмаєр. – К. : ВП «Юніверс», 2010. – 288 с.
31. **Шубін С. П.** Взаємозв'язок засобів масової інформації з виникненням політичних конфліктів (на прикладах публікацій газети «Дзеркало тижня» за 2002 рік) / С. П. Шубін // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 10. – Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – С. 99-101.

УДК: 329. 7:172. 15:342.1

Н. В. Горло

НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ІРЕДЕНТИСТСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ РУХІВ

Етнічний націоналізм розглядається як політична доктрина, яка створює підґрунтя для формування іредентизму. Метою іредентистських національних рухів є об'єднання груп одного народу, які розділені кордонами між кількома державами. Іредентизм активізується у період національно-визвольних змагань, а в умовах незалежності стає напрямом зовнішньої політики держави.

Ключові слова: нація, націоналізм, етнічний націоналізм, іредентизм.

Этнический национализм рассматривается как политическая доктрина, создающая основу для формирования ирредентизма. Целью ирредентистских национальных движений является объединение групп одного народа, которые разделены границами между несколькими государствами. Ирредентизм активизируется в период национально-освободительной борьбы, а в условиях независимости становится направлением внешней политики государства.

Ключевые слова: нация, национализм, этнический национализм, ирредентизм.

Ethnic nationalism is considered as a political doctrine that creates the basis for the formation of irredentism. The purpose of the national irredentist movements is the unification of one nation's groups that are separated by borders between several states. Irredentism is activated during the national liberation struggle and becomes the direction of state foreign policy in independence.

Keywords: nation, nationalism, ethnic nationalism, irredentism.

© Н. В. Горло, 2012

На світовий розвиток у минулому та у сучасності значний вплив справляє націоналізм як політична доктрина, яка обґрунтовує необхідність інтеграції суспільства на основі культурно-

етнічних або політичних чинників. Дослідження світового досвіду становлення націй актуальне для України з огляду на те, що націотворення характеризується окремими спільними рисами.

Націоналізм вже давно став предметом наукового дискурсу. У політичних дослідженнях він найчастіше аналізується не як абстрактна теорія з чітким набором положень (цьому перешкоджає відсутність однозначності у тлумаченні термінів «нація», «національна ідентичність»), а саме як політична ідеологія і доктрина, зміст якої визначається умовами соціальної дійсності і яка виступає керівництвом до політичної дії. Іредентизм як національний рух вивчений краще в історичному аспекті, аніж у сучасності, можливо, тому, що у сьогоденні іредентистські наміри досить рідко досягають мети. Націоналізм і іредентизм досліджуються в етнополітології, де іредентизм наводиться переважно в класифікаціях націоналізму як одна з його форм. Саме в такому аспекті іредентизм і націоналізм розглядають російські дослідники А. Аклаєв, В. Тураєв, Ю. Шабасєв, А. Садохін, представники англосаксонських суспільних наук М. Гайдман, К. Симон-Симоналевич, Е. Сміт, німецький дослідник П. Альтер. Значно ширше іредентизм і націоналізм розглянув англійський дослідник Е. Гелнер, який пов'язав з іредентизмом дві стадії в утворенні національних держав.

На наш погляд, існуючі підходи звужують розуміння іредентизму як форми націоналізму, адже науковці пропонують розглядати іредентизм (як в історичному контексті, так і в сьогоденні) тільки як явище з інтеграційним потенціалом. З огляду на наявність іредентистської політики в деяких сучасних державах, іредентизм потребує більш детального вивчення як суперечливе явище, яке може мати різну направленість, тому що ця політика зачіпає територіальні інтереси сусідніх держав. Як шлях самовизначення етнічних груп він, безумовно, розвивається в руслі націоналізму, тож потрібно дослідити, якого саме потенціалу йому надає націоналізм як політична ідеологія.

Дослідження даної проблеми стикається з методологічними труднощами, пов'язаними з відсутністю конвенціонального визначення націоналізму. Він визнається як багатосторонній феномен суспільного життя і проявляється як ідеологія, національний рух, форма суспільної свідомості. За науковцем визнається право досліджувати націоналізм у тому контексті, який йому пропонує конкретна політична ситуація. В. Тураєв визначає націоналізм як своєрідну колективістську ідею, засновану на визнанні пріоритетності спільних інтересів нації по відношенню до прав людини, етнічних цінностей, класових особливостей і т. п. [9, с.82]. Е. Сміт розглядає націоналізм як «ідеологічний рух за досягнення й утвердження незалежності, єдності та ідентичності від імені населення, яке, за задумом кількох своїх членів, має становити реальну або потенційну «націю»» [8, с.81]. Отже, націоналізм як політичний принцип втілюється у доктрині, яка формує програму дій. Безумовно, націоналізм проявляється і як колективне почуття людей, які складають одну націю.

Усі концепції націоналізму, попри їх несхожість, розглядають націю як інтегроване утворення, яке, проте, базується на різних об'єднувальних чинниках – політичних або етнічних. Особливістю націоналізму є те, що у конкретній політичній ситуації його зміст визначають політичні еліти, які пропонують певну модель нації. Слушно зауважує Л. Нагорна, що «поняття «нація» постійно набуває певного емоційного забарвлення залежно від особистих уподобань і політичної кон'юнктури» [7, с.162]. Кожна модель нації пропонує певний спосіб визначення належності до нації. Нація як політична спільнота має територіально-політичний зміст, тому що включає представників усіх етносів, які проживають у державі. Етнічна нація є гомогенною культурно-мовною спільнотою; належність до неї не залежить від вибору індивіда. Відповідно до двох розумінь нації розрізняють дві форми націоналізму – громадянський, або державний, і культурний, або етнічний. Громадянський націоналізм практично тотожний патріотизму як моральному і політичному принципу, в основі якого лежить любов до Батьківщини і свого народу, відданість їм, гордість за його минуле і сьогодення та готовність захищати інтереси громади. Культурний націоналізм розглядає націю як спільноту, для якої характерна єдність походження, спільна історія, культура, мова.

Націоналізм як політична ідеологія проєціюється на політичну практику, у якій сфера його застосування дуже широка. Під гаслами націоналізму можливе як розгортання національно-визвольних рухів, які створюють загрози для цілісності поліетнічної держави, так і «збирання» етнічних земель у кордонах однієї держави. Подвійну природу у націоналізмі вбачає російський дослідник В. Малахов, який дає таке визначення націоналізму: «ідеологія, яка легітимізує (виправдовує і обґрунтовує) зусилля по інтеграції або дезінтеграції держав» [6, с.5]. На його думку, один вектор націоналізму вказує у бік здобуття суспільної єдності, тобто цей націоналізм виходить від держави; другий вектор направлений проти держави, цей націоналізм виходить від культурно-етнічних груп, які прагнуть до політичного суверенітету.

Український дослідник Г. Касьянов також визначив два напрями націотворення – інтеграція

і дезінтеграція. Інтеграційний напрям полягає у необхідності реалізації для держави-нації важливого завдання політичної, економічної, соціальної, культурної інтеграції населення. Завдання інтегрувати населення, тільки вже як однорідну етнічну групу, стояло перед політичними елітами тих народів, які були «розділені» між різними державами. Саме таке завдання вирішували німецькі та італійські політики, об'єднуючи націю. З іншого боку, для імперій у XIX – на початку XX століття виникла проблема дезінтеграції, пов'язана з прагненнями етнічних груп до самовизначення. Він зазначив, що «інтеграційні (доцентрові) та дезінтеграційні (відцентрові) тенденції також утілювалися як на рівні цілеспрямованої політики, так і виникали унаслідок незапрограмованої взаємодії «об'єктивних» чинників» [5, с.111]. Отже, підтверджується подвійна природа націоналізму. Багатоликість націоналізму дає підстави стверджувати про його інструментальний характер і «зручність» у використанні політичними діячами, які політизують дане поняття і надають йому бажаного змісту в залежності від задекларованих цілей. Тож не дивно, що різний контекст практичної дії націоналізму формує широкий діапазон його оцінок, який простягається від схвалення інтегруючого потенціалу націоналізму до повного неприйняття як деструктивного явища.

«Епоха націоналізму», яка, за висловом Е. Гелнера, наступила в Європі у XIX ст., породила розвиток численних національно-визвольних рухів, що призвело до утворення національних держав. Е. Сміт у роботі «Національна ідентичність» [8] розглянув два типи «етнічного ядра», навколо якого можливе перетворення етнічної групи в націю: латеральний (горизонтальний) і демотичний (вертикальний). Латеральний тип представлений аристократією і вищим духівництвом, тобто обмежується верхнім прошарком суспільства; почуття спільної етнічної належності пов'язане з почуттям спільності інтересів цієї верстви. Панівна етнічна група інкорпорує підлеглі етноси різними способами: політичними, економічними, культурними та іншими. Демотичний тип «етнічного ядра» представляє собою етнічну групу, яка перебуває у складі імперії; у цій групі етнічна культура проникає в усі верстви суспільства і об'єднує їх навколо спільного історичного минулого і традицій. Демотичні групи перетворюються на національні в умовах суспільно-політичних трансформацій, коли заявляють про свою самобутність і виборюють незалежність. В обох випадках націоналізм як колективна ідея здатна виступити мотиватором практичних дій політичних еліт з метою перетворення суспільства на інтегроване утворення – націю.

Етнічні групи, які представляли «демотичне ядро», відчували себе пригнобленими і, маючи низький політичний статус, прагнули підвищити його – від здійснення самоврядування в межах автономії до формування власної незалежної держави. На основі «демотичного ядра» сформувалася Грецька держава. Грецький народ, перебуваючи у складі Османської імперії, виборив незалежність у 1830 р. Національно-визвольний грецький рух передбачав возз'єднання грецького народу в кордонах національної держави. Прагнення до об'єднання в єдиній державі так званого «розділеного» народу, окремі групи якого перебувають у межах різних держав, отримало назву «іредентизм». Він виступає одним зі шляхів самовизначення етнічних груп. А. Р. Аклаєв зазначає, що «під етнічним іредентизмом розуміються об'єднувальні або возз'єднувальні рухи етнічних груп, які розділені державними кордонами між двома або кількома державами» [1, с.159]. Важливою умовою іредентизму є наявність власної національної держави у більшій частині «розділеного» народу.

Термін «іредентизм» виник в Італії наприкінці XIX ст. і пов'язувався з діяльністю політичної партії «Italia irredenta» – «незвільнена Італія». Ця політична партія вимагала приєднання до Італії всіх земель, які перебували під іноземним пануванням і населення яких розмовляло італійською мовою. Іредентизм підкріплювався так званим «принципом національності», тобто ідеями об'єднання в одній державі територій, населення яких розмовляє однією мовою, і проведення державних кордонів згідно з лінгвістичними. Італійські патріоти поєднали даний принцип з ідеєю народного суверенітету і правом народу самому розпоряджатися власною долею [4, с.5,6]. Однак в Італії до іредентистського руху сформувалося неоднозначне ставлення. Використання терору, приписувана іредентистам мета повалення монархії визначили негативну оцінку діяльності іредентистів.

Іредентизм як шлях самовизначення етнічних груп має об'єктивні підстави для появи і розвитку, тому що в історичному контексті виникнення «розділених» народів зумовлене розширенням ареалів розселення етнічних груп і зміною державних кордонів внаслідок територіальних завоювань, появи чи розпаду держав, що породило взаємні територіальні претензії між державами. Даний аспект вивів проблему іредентизму на міжнародний рівень. Крім об'єктивних чинників, іредентизм підживлюється суб'єктивними причинами, адже проблема «розділеності» активно артикулюється політиками, які у політичній діяльності переслідують раціональні цілі і тому декларують необхідність відновлення історичної справедливості і

повернення до складу держави етнічних родичів, які компактно проживають на суміжних територіях у сусідніх державах. Наприклад, сьогодні до «розділених» народів у Східній Європі можна віднести румунів (з претензіями Румунії до Молдови), угорців (іредентистські настрої угорських політиків стосовно угорців, які проживають у Словаччині, Румунії і Воєводині).

Виникнення іредентизму як стратегії і політичного руху стає можливим саме на базі націоналізму як колективної ідеї. Іредентизм є одним із практичних втілень націоналізму і діяльністю, заснованою на його ідеях, адже прагнення і рух за об'єднання/возз'єднання «розділеного» народу якнайкраще сполучаються з ідеєю соціальної інтеграції, яку пропонує націоналізм. Але виникає питання: з яким розумінням нації, втіленим у націоналізмі, корелює іредентизм як практична діяльність, – як етнічної чи політичної спільноти? Який націоналізм породжує появу іредентизму? Очевидно, іредентизм як один із шляхів самовизначення етнічної групи розвивається на базі етнічного націоналізму, який передбачає інтеграцію народу на основі спільної історії, мови, культури. Дуже часто етнічний націоналізм притаманний тим народам, які тривалий час перебували під владою інших держав, територіально «розпорошені» і тільки починають процес державотворення. Л. Нагорна зауважує, що до мовно-культурного змісту поняття «нація» особливо тяжіли ті центральноєвропейські і східнослов'янські народи, які втратили власну державність, потрапивши в залежність від більш сильних сусідів [7, с.160].

Саме на важливій ролі іредентизму як необхідного етапу у формуванні національної держави наголошував Ернест Гелнер у роботі «Пришестя націоналізму. Міфи нації і класу» (1991 р.). Він створив теорію націоналізму, спираючись на популярний нині цивілізаційний підхід до вивчення історії людства. Науковець розглядає націоналізм у контексті значущих змін в економічній, культурній і політичній сферах суспільства. Е. Гелнер аналізує традиційне аграрне суспільство, для якого націоналізм не характерний, і модерно-індустріальне суспільство, у якому саме націоналізм виступає у ролі інтегруючого начала, а культура визначає межі держав. Досліджує п'ять стадій переходу від аграрних суспільств до національних держави, з-поміж яких найбільший інтерес в контексті нашого дослідження викликають друга і третя. Друга стадія має назву «націоналістичний іредентизм», охоплює період з 1815 по 1918 рр. і характеризується появою націоналістичної ідеї, яка висувається як політичний принцип. На цій стадії втілюється в життя формула «одна культура – одна держава». У такій державі, за висловом Е. Гелнера, «кожна культура буде розвиватися під власним політичним дахом, а держава і уряд будуть вважатися законними тільки у тому випадку, якщо вони представляють конкретну культуру, охороняють її і дбають про її процвітання» [3]. Науковець визнав, що іредентизм, «будучи безумовно впливовим, не був при цьому всемогутнім». На цьому етапі з'явилося декілька нових буферних держав на Балканах, відбулося об'єднання Німеччини, Італії, окремі зміни в Скандинавії і Нідерландах.

Третя стадія визначається як «тріумф і поразка націонал-іредентизму». Її початок пов'язаний з Першою світовою війною, а змістом цієї стадії є розпад багатонаціональних імперій і поява на базі національного принципу ряду більш дрібних держав, «і кожна заявляє про свій намір вести по особливому національному шляху ту етнічну групу, з якою вона ототожнюється». Поразку націонал-іредентизму Е. Гелнер пов'язує з появою у нових політичних одиницях проблеми національних меншин, гострота якої посилювалася тим, що нові меншини, ті, які щойно отримали цей статус і «всі супутні іредентистські настрої», у минулому входили до складу етнічних або лінгвістичних груп, культура яких була домінантною. За висловом Е. Гелнера, «новий статус виявився для них незвичним і викликав природне обурення і спротив» [3]. Ці групи шукали покровительства у своїй державі, яка покликана захищати їх культуру. Мета націонал-іредентизму – досягти співпадіння культурно-лінгвістичних кордонів з політичними, чого можна досягти різними шляхами, одним з яких є зміна політичних кордонів таким чином, щоб культурно-споріднені спільноти опинилися разом.

Націоналізм як політична доктрина надає ідейного спрямування іредентистським рухам. А. Р. Аклаєв визначає іредентизм як різновид націоналізму і національних рухів [1, с.449]. Співвідношення іредентизму і націоналізму розглянув В. Тураєв, який відзначив, що стосовно держави націоналізм може бути сепаратистським – ставить своєю задачею відокремлення від існуючої держави, реформаторським – прагне надати вже існуючій державі більш національного характеру, і іредентистським – спрямованим на об'єднання кількох держав або приєднання частини однієї держави до іншої [9, с. 83]. На нашу думку, сепаратистський і іредентистський націоналізми перебувають у взаємозалежності. Якщо етнічна група у державі є національною меншиною і зазнає утисків, як шлях самовизначення може обрати іредентизм, тобто приєднання до сусідньої держави, створеної етнічною більшістю. У цьому випадку їх прагнення буде неминуче розглядатися владою держави, у якій вони перебувають, як сепаратистське, тобто таке, що загрожує цілісності державних кордонів.

Однак якщо реформаторський націоналізм розвивається всередині і на благо держави, сепаратистський – всередині держави, але загрожує її цілісності, то націоналізм у формі іредентизму є унікальним явищем, яке проявляється як у внутрішньодержавному, так і в міжнародно-політичному контексті, і, відповідно, має подвійний характер. Іредентистський націоналізм, ініційований національною меншиною, буде неуспішним без підтримки з боку «одержавленої» більшості. Влада держави, у якій проживає етнічна більшість «розділеного» народу і до якої хоче приєднатися меншість, сприйматиме такі прагнення як доцільні, отже, бути надавати їм підтримку. Історична практика свідчить про те, що іредентизм найчастіше ініціюється більшою частиною «розділеного» народу. У цьому випадку він отримує статус зовнішньополітичного курсу держави, який декларує об'єднання груп «розділеного» народу в одній державі. Специфічною рисою іредентизму є його спирання на гасла відновлення історичної правди і історичної справедливості.

Ю. Шабаєв і А. Садохін досліджують етнічний іредентизм як одну з форм радикального націоналізму поряд з агресивним етнічним націоналізмом і етнічним сепаратизмом. Іредентизм розглядається як різновид етнічного уніонізму, який полягає у прагненні до об'єднання в одній державі розрізнених етнічних анклавів. За визначенням дослідників, іредентизм «проявляється тоді, коли частина етносу вже має власне державне утворення, а інші його частини знаходяться за межами даної держави або політичної автономії» [10, с.73]. Отже, ці дослідники визнають радикальний характер іредентистських рухів.

Співвідношення націоналізму і іредентизму знайшло відображення у типології націоналізму, запропонованій американським дослідником польського походження К. Симон-Симоналевичем. Критерієм типологізації є мета, яку переслідують національно-визвольні рухи. Він розрізняв націоналізм більшостей (представлений державою, політичними партіями, є чинником міжнародної політики) і націоналізм меншостей, які ініціюють національно-визвольні рухи за культурне і політичне визволення. Він виділяв два види націоналістичних рухів – рухи меншин, які мають мету самозахисту, самозбереження національної спільноти, і визвольні рухи – за досягнення незалежності. Одним з типів руху меншин є іредентистські рухи [5, с.197].

Іредентизм відображений у класифікації німецького науковця П. Альтера, який виділяв два типи націоналізму: націоналізм рісорджименто і інтегральний націоналізм. Націоналізм рісорджименто полягає у політичному об'єднанні великих суспільних груп, утворенні націй і національних держав. Цей націоналізм поділяється на об'єднавчий і роз'єднавчий. Мета об'єднавчого націоналізму – створення національної держави через об'єднання розділених частин. До нього П. Альтер відносив італійський і німецький національні рухи. Роз'єднавчий націоналізм, який прагне вичленити націю з багатонаціонального династичного державного утворення, представлений грецьким, фінським і ірландським національними рухами. На думку науковця, обидва види націоналізму рісорджименто були присутні у польському національному рухові [2, с.513]. На наш погляд, роз'єднавчий націоналізм є важливим елементом і початковою дією об'єднання «розділеного» народу, адже грецький іредентизм почався саме з визволення грецького народу від влади Османської імперії, а потім передбачав об'єднання усіх представників грецького народу. Грецький національний рух за об'єднання отримав власну назву – «енозіс».

Власну класифікацію націоналізму як руху запропонував Е. Сміт. В якості критерію виступають умови, які впливають на виникнення руху і його мету. Дослідник розглядає рухи, які виникли до чи після здобуття незалежності. Цей критерій було застосовано до двох видів нації – громадянсько-територіальної і етнічно-генеалогічної. Для першого виду націй характерні антиколоніальні рухи перед здобуттям незалежності і інтеграційні після цього, а для другого виду – сепаратистські і діаспорні рухи перед здобуттям незалежності і іредентистські і глобалістські («пан»-рухи) в умовах незалежності [8, с.90]. Іредентистські рухи переслідують мету приєднати до держави своїх етнічних родичів, які перебувають поза межами кордонів «етнічної нації». Е. Сміт чітко визначає іредентизм як напрям державної політики, і наголошує на його інтеграційній ролі. Однак попередні класифікації показали, що він часто розвивається на стадії виборювання незалежності.

Співвідношення націоналізму і іредентизму доцільно проілюструвати на прикладі грецького іредентизму, який проявився як на стадії боротьби за визволення від імперської влади, так і у незалежній державі як зовнішньополітичний курс. Іредентистські рухи у Греції тісно пов'язувалися з «македонським» і «кіпрським» питаннями, тому що після здобуття незалежності від турецьких завойовників окремі групи грецького населення залишалися в Османській імперії. Грецькі політики декларували, що вони виражають прагнення греків Кіпру і Македонії, з одного боку, і жителів материкової Греції, з іншого, до об'єднання. Населенням іредентистські наміри влади сприймалися схвально. Фактично на ціле століття, з часу появи незалежної Греції у 1830 р. і до 20-х рр. ХХ ст., іредентизм став одним з пріоритетних напрямів

зовнішньої політики держави і змушував уряд вирішувати це питання різними шляхами, аж до військового протистояння з Туреччиною з приводу територіальних суперечок.

Позитивному ставленню населення до іредентистських гасел сприяла проведена правлячими групами політика актуалізації історичної пам'яті. Звернення до історичного минулого має не тільки пізнавальні цілі, але й суто прагматичні, тому що посилює колективну солідарність індивідів. Цьому сприяють міфи про походження етносу, «золотий вік», особливу історичну місію. Г. Касьянов відзначає, що «міф є обов'язковим, невід'ємним елементом націоналістичного світогляду, він виконує цілу низку важливих ідеологічних функцій, передусім, функцію об'єднання, інтеграції етнічної групи чи нації» [5, с.151]. Слушно зауважує В. Шнірельман, що «люди вибудовують і конструюють минуле, по-перше, виходячи з оточуючої їх соціополітичної дійсності, а по-друге, для того, щоб, спираючись на це інтерпретоване відповідним чином минуле, висувати проекти на майбутнє» [11, с.161]. Проектом грецького майбутнього була доктрина «великої держави», сформована у Греції в 1910-х рр., яка передбачала приєднання до складу Греції усіх земель, на яких проживав грецький народ. Доктрина апелювала до славних сторінок минулого, зокрема, великих територіальних завоювань, культурного розквіту, розвитку демократії. У доктрині «великої держави» наголошувалося на значимості територіального фактору, який підтверджував високий територіальний статус грецького народу. Ідея «великої держави» у Греції передбачала об'єднання грецького народу у державі, яка б повторювала кордони Візантійської імперії, яка свого часу включала Македонію, Фессалію, Фракію, Епір, Крит, Кіпр, острови Егейського моря і частину турецьких земель.

Доктрина «великої держави», безумовно, містить ознаки міфу, адже спирається на гіперболізовані факти з історії народу і конструється для досягнення такої етнополітичної мети, як об'єднання «розділеного» народу в межах однієї держави. В. Шнірельман вважає, що «групове сприйняття світу, засноване на колективних ідеях, повсюдно відзначається рисами ірраціоналізму» [11, с.166]. Частково погодимось з цим твердженням, адже нераціональними можна вважати прагнення політиків змінити історичну правду і надати доктрині «великої держави» статусу незмінної безапелюваної догми. Однак сама мета конструювання доктрини великодержавності цілком прагматична і раціональна – виправдати територіальні домагання і отримати підтримку народу. Доктрина відіграє інструментальну роль, тому що надає іредентистським прагненням влади логічної завершеності і концептуалізації, дозволяє елітам мобілізувати громадськість на підтримку своїх цілей.

Іредентизм як прагнення до об'єднання «розділеного» народу базується на уявленні про кровну, мовну, культурну спорідненість цього народу, що узгоджується з поглядами примордіалістів на націю, але на практиці іредентистські рухи керуються політиками, які переслідують прагматичні цілі, що більшою мірою вписується в інструменталістську парадигму націотворення. Дійсно, історичні приклади свідчать про те, що засобами іредентистської державної політики відбувається цілеспрямоване формування етнічної нації. Звісно, при цьому політики прагнуть досягти декількох цілей, у тому числі й отримання дивідендів для себе (голоси виборців, високий рейтинг, престиж). Як зауважує Г. Касьянов, «етнічні та національні спільноти є найкращими і найзручнішими одиницями, в рамках яких еліти здобувають масову підтримку в постійній боротьбі за владу, багатство та престиж» [5, с.83].

Однак іредентизм, незважаючи на потужне ідейне підґрунтя, досить рідко досягає мети. Слушно зауважив Е. Гелнер, що іредентизм у більшості випадків приречений на невдачу, тому що дуже складно задовольнити одночасно прагнення всіх етнічних груп [3]. Саме тому на початку ХХІ століття «македонське» і «кіпрське» питання залишаються так само актуальними для Греції, як і сто років тому. Після розпаду Югославії з появою Македонії сформувалися взаємні територіальні претензії між Грецією і Македонією. У назві Македонії греки вбачають посягання на їхню історичну спадщину, адже одна з північних провінцій Греції має таку ж назву. Напруженими залишаються відносини Греції з Туреччиною, у тому числі з кіпрського питання. Греція як активний учасник європейських інтеграційних процесів ставить перед Туреччиною умовою вступу в ЄС надання поступок в кіпрському питанні.

Е. Гелнер прогнозував для держав колишнього соціалістичного табору розвиток націоналізму, в умовах якого «буйним квітом розквітне безвідповідальний іредентизм, який приведе до виникнення нових політичних одиниць, де будуть розіграні у менших масштабах (і, відповідно, у більш гострій формі) етнічні конфлікти, породжені розвалом імперії» [3]. Наприклад, таким є етнічний конфлікт між Киргизією і Таджикистаном за спірну територію – анклав Ворух у Баткенському районі Киргизії, де компактно проживають таджиків. Прикладом міждержавного конфлікту є конфлікт між Вірменією і Азербайджаном щодо Нагорного Карабаху. Для України проблема іредентизму пов'язана з Кримом, значну частину населення якого складають етнічні росіяни. Політики з проросійською орієнтацією декларують мету приєднання даного регіону

до Росії. І хоч у даному випадку регіон не має безпосередніх кордонів з Росією, іредентистські заклики спираються на історичні умови розвитку Криму і підтримку вимог російськими політиками.

Таким чином, іредентизм і націоналізм перебувають у прямій залежності. Націоналізм як ідеологія, яка створює ідейне підґрунтя для національно-визвольних іредентистських рухів або перетворює іредентизм на один з пріоритетних напрямів зовнішньої політики держави, проявляється саме як культурний (етнічний). Як і націоналізм, іредентизм є досить суперечливим явищем, яке також оцінюється неоднозначно: з одного боку, іредентистські наміри цілком вписуються у право етнічних груп на самовизначення, з іншого боку, порушують проблему зміни державних кордонів і цілісності державної території. Для держави, яка сама ініціює іредентистську політику і підтримує іредентистські наміри національної меншини у сусідній державі, іредентизм оцінюється позитивно з огляду на його значення для національної інтеграції. По-перше, в епоху націотворення він є важливим етапом у формуванні державної території, адже обґрунтовує необхідність «збирання» етнічних земель у кордонах однієї держави; по-друге, вже в умовах отриманої незалежності іредентизм перетворюється на один з важливих векторів зовнішньої політики держави, тому що виправдовує територіальні претензії держави. Інша ж держава, у складі якої перебуває національна меншина з іредентистськими намірами, буде розглядати іредентистський націоналізм як дестабілізуюче явище, яке створює загрозу для територіальної цілісності держави. У цьому випадку проявляється деструктивний потенціал іредентизму.

Проблема співвідношення націоналізму і іредентизму ставить перед дослідниками багато нових питань. У даному дослідженні іредентизм тлумачиться як рух, який базується на принципах етнічного націоналізму. Однак іредентистська зовнішня політика може декларуватися у тих державах, які формують політичну націю і де розвивається громадянський (державний) націоналізм. Саме тому темою окремого дослідження може стати дослідження проблеми: яким чином іредентизм вписується у зовнішньополітичну стратегію таких держав, яким є його ідейне обґрунтування тощо.

Бібліографічні посилання:

1. **Акляев А. Р.** Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент / А. Р. Акляев. – М. : Дело, 2005. – 472 с.
2. **Альтер П.** Звільнення від залежності і пригноблення: до типології націоналізму / П. Альтер // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – 2-е вид. (перероб. і доп.). – К. : Смолоскип, 2006. – С. 507-525.
3. **Геллнер Э.** Пришествие национализма. Мифы нации и класса / Э. Геллнер // Путь: международный философский журнал. – 1992. – № 1. – С. 9-61. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://izbornik.org.ua/gellner/puti.htm>
4. **Грушкин Д. В.** Право народов на самоопределение: идеология и практика: Материалы к семинару, 22-23 марта 1997 г., г. Москва / Д. В. Грушкин. – М. : Звенья, 1997. – 48 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://library.khpg.org/files/docs/prava.pdf>
5. **Касьянов Г. В.** Теорії націй та націоналізму: монографія / Г. В. Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
6. **Малахов В. С.** Национализм как политическая идеология: учебное пособие / В. С. Малахов. – М. : КДУ, 2005. – 320 с.
7. **Нагорна Л. П.** Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / Л. П. Нагорна. – К. : Світогляд, 2005. – 315 с.
8. **Сміт Е.** Національна ідентичність: [пер. з англ.] / Е. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
9. **Тураев В. А.** Этнополитология: учебное пособие / В. А. Тураев. – М. : Логос, 2004. – 388 с.
10. **Шабаев Ю. П.** Этнополитология: учеб. пособ. для студ. вузов / Ю. П. Шабаев, А. П. Садохин. – М. : Юнити Дана, 2005. – 319 с.
11. **Шнирельман В. А.** Ценности прошлого: этноцентрические исторические мифы, идентичность и этнополитика / В. А. Шнирельман // Collegium. – 2005. – № 19. – С. 160-186.